

SOSYAL BİLİMLERDE / SOSYOLOJİDE SOSYAL KURAM-SOSYAL PRATİK İLİŞKİSİ VE UYGULAMALI ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMLANMASINA İLİŞKİN BAZI PROBLEMLER¹

RELATIONSHIP OF SOCIAL THEORY AND SOCIAL PRACTICE, AND SOME PROBLEMS REGARDING APPLIED RESEARCH FINDINGS' INTERPRETATION IN SOCIAL SCIENCES / SOCIOLOGY

M. Cengiz YILDIZ²
Cahit AYDEMİR³

Öz

Sosyal bilimlerde, araştırmacı, çalışmaya teori ve hipotez geliştirmekle başlar ve bununla teorinin doğruluğunu ya da yanlışlığını test eder. Pozitivist bakışı esas alan bu bilimlerde, işleyiş; kuram, varsayım geliştirme ve hipotez biçiminde olur.

Araştırmada, uygun modelin yokluğunun, araştırma projesine yeni bilgiler eklemeye engel olduğu ifade edilebilir. Bu durum, uygulamalı çalışmaların amaçsız hale gelmesine neden olabilmektedir. Amaçsızlık ya da karışık amaç, yorumu etkiler ve yorumların betimsellikle karıştırılmasına neden olur. Bu durum, bilginin pratiğe dönüşümünü engeller.

Bu çalışmada, sosyal bilimlerde / sosyolojide, sosyal kuram-sosyal pratik arasındaki ilişki üzerinde durulacak ve uygulamalı araştırmayla elde edilen bulguların yorumlanması sürecinde yapılan bazı hatalara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Teori, Sosyal Pratik, Sayıtlı, Denence, Hipotetik Dedüktif Yöntem, Bilimsel Yöntem, Uygulamalı Araştırma, Yorumlama.

Abstract

In social sciences, a researcher firstly, starts to carry out a study by developing a theory and hypothesis, and in doing so, the researcher tests the theory either confirms or falsifies it. In social sciences, the process of a research begins with developing theory, assumption and hypothesis.

The lack of an appropriate model, in a project study, is an obstacle to contribute new information, and may cause applied studies aimless. Aimlessness or complicated aim might have negative impact on comment and confuse the comments with descriptivism. Therefore, it might prevent the transformation of knowledge to practice.

In this study, it will be dealt with the relationship between social theory and social practice in social science/sociology and mentioned some mistakes which are faced with during interpreting the findings that are gained through applied research.

Key Words: Social Theory, Social Practice, Assumption, Hypothesis, Hypothetic Deductive Method, Scientific Method, Applied Research, Interpretation.

¹ Bu çalışma, 17–18 Mayıs 2003 tarihlerinde, Ankara’da, Anafartalar Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek [Ulusal] Sempozyumu*’na, M. Cengiz YILDIZ tarafından, bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, sosyoc@gmail.com

³ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, cahit.aydemir@gmail.com

Giriş

Uzun bir geçmişi olan bilimsel bilginin gelişim süreci sonunda, –görelî– bir bilimsel birikim ortaya çıkmış, daha sonra yapılan çalışmalarda, o birikim temel alınmış ve bugünkü düzeye gelinmiştir.

Paradigma veya yanlışlama gibi yaklaşımların varlığına rağmen, bilimin işleyiş modelinin, bir **tekerlek** veya **oval bir şekle** benzediği ifade edilebilir. Bilimin ilerlemesi ise, bu tekerleğin çevresinde akrebin dönüşü olarak ele alınabilir (Türkdoğan, 2000). Bahsedilen tekerlek modeli, geçmiş olsun ya da olmasın bütün bilimlerini kapsamaktadır. Yani fizikte, yukarı atılan şeylerin aşağıya düşmesi, nasıl keşfedildi ve adına da “**yerçekimi kanunu**” dendiye, aynı şeylerin sosyal bilimler için de geçerli olduğu söylenebilir.

Araştırmacı, işe **teori** ile başlar, varsayımlar ve hipotezler geliştirir ve bu sayede teorinin doğruluğu-yanlılığı bir kere daha test edilir, önceleri bilinmeyen yeni birtakım şeyler eklenir ve sonuçta daha kesin ya da farklı bir teori ortaya çıkar.

Sosyal bilimlerde –ve özelde **sosyolojide**– yukarıda bahsedilen sistemin gerçek anlamda işletil(e)mediği görülmektedir. Yani, meydana gelen değişimlere paralel olarak, kuramın esas alınması, varsayım kurulması, hipotez geliştirilmesi bir gereklilik iken, teorik bilgilerin ayrı bir alan, uygulama sonucunda elde edilen bilgilerin ise ayrı bir gerçeklik olarak ele alındığı ve ikisi arasında çoğu zaman bağlantı kurulmadığı ileri sürülebilir.

Sosyal bilim teorilerinde; bilimin gelişmesi, toplumun ve koşulların değişmesi gibi değişebilirlik ihtimalinin daima göz önüne alınması ve yapılan uygulamalı çalışmalarda, yol gösterici olacağından, en azından birkaç varsayımdan hareket edilmesinin kaçınılmazlığından bahsedilebilir.

Sosyal Teori-Sosyal Pratik İlişkisi

Sosyolojide, **sosyal teori** ve **ampirik araştırma** arasındaki ilişkiler, metod kitaplarının büyük çoğunluğunda yer almaktadır. Hatta bazı çalışmalarda (Bilgiseven, 1994) bu konu, eserin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Teori ile ampirik çalışmalarının ilişkilerine göz atıldığında, metod konusunu ele alan eserlerin ekseriyetle teori ve ampirik çalışma ilişkisine önemli ölçüde dem vurmakta oldukları görülmektedir. “Sosyoloji, soyut prefabrik bir çerçeve çizdiğinde, pratik olarak faydalı olamaz. Diğer yandan, somut olacağım diye, olguların toplanmasıyla yetinen sosyoloji de amacına ulaşmış değildir. Somuttan hareket ederek kavramsal bir model elde etmek, gerçek ve tek uygulamalı yöntemdir” (Sayın, 1994, 64).

Bilim, doğası gereği, rasyonel bir yapıyı gerektirmekle birlikte, bu yapının içi, çeşitli bakış açılarına bağlı olarak geliştirilmiş kuramsal çerçeveden hareketle elde edilen olgusal bilgilerle doldurulmaktadır (Özlem, 1999, 245). Dolayısıyla, bilimsel süreçteki **somuttan soyuta**, **soyuttan somuta** olan gidiş-gelişlerin, sürekli bir yapı arz ettiği ifade edilebilir.

“Ampirik metod, en az müphem olan metottur. Sadece, belirli bir sayma tekniğini gerektirmektedir. Öyle ki, bazen modern sosyologların bu yolla, araştırdıklarının geçmişinin önemli meselelerle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, gelecek için de faydası olmayabilir”. Modern dönem sosyologlarından **P.Sorokin**, bu tip çalışmaları, “gelip geçici hevesler” olarak nitelendirmekte, **C.W.Mills** ise, “sosyolojik muhayyile”de bir **geriye gidiş** olarak ele almaktadır. (Inkeles, 1991). Uygulamalı araştırma sonunda toplanan verilerin anlamlı ve yararlılığı için, kuramla ilişki kurulması, yeni ve birtakım **orijinal çıkarımların** yapılması bir zorunluluktur.

“Toplumbilimsel teorilerin, bulunan ampirik korelasyonlara dayanan, daha kapsamlı genellemeler geliştirmeye yönelmeleri gerektiği görüşüne varılabilir. Bu ayrı genellemelerin, daha sonra yapılacak başka araştırmalarla sınanmasına devam edilebilir. Bu yolla toplumbilimin, kümülatif [birikmiş, yoğun] teori yapımına yaklaşması mümkün olabilir” (Bottomore, 1984, 26). Sosyal bilimlerde ve sosyolojide, bilimsel teorinin gelişimi, genel olarak bu çerçevede olmaktadır.

Genelleme olgusunun, içinde bir karşılaştırmayı barındırdığı bilinmektedir. **Karşılaştırmalı yöntem**, daha önceden var olan ve deney yoluyla elde edilen bilgilerle, yeni bilgilerin birlikte ele alınmasıdır. “Karşılaştırmalı yöntem, tek başına hiçbir işe yaramamaktadır. Ekeceğinizi toprağa ekmedikçe, topraktan bir şey alamazsınız. Karşılaştırmalı yöntem, hipotezleri sınamanın bir yoludur” (Bottomore, 1984, 47).

Olguları tam olarak anlayabilmek için onları, **deneyle doğrulanan önermelerle** açıklamak, bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Aron, 1994, 350).

Kuramdan hareket edilmemesi ve hipotezden yoksun araştırma yapılması, “**sosyolojik kavramsallaştırma**”nın (Freund, 1990) düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu araştırmaların yaygınlık derecesine göre, yeni kavramların ortaya çıkmasının zorlaşacağı ifade edilebilir.

Genel olarak bilimsel arenada, nicel yolla edinilmiş “**deneyimsel yasa**” ve “**kuramsal yasa**”nın birbirinden ayrılması (Ströker, 1990, 81) biçiminde bir anlayış hâkimdir. **Tümdengelim** (deduction) ve **tümevarım** (induction) yönteminin birlikte kullanılması (hipotetik dedüktif) durumunda ise, deneyimsel yasa ile kuramsal yasanın birleşimi ve kuramın-yasanın yenilenmesi söz konusu olabilir. Bu yöntem anlayışı, **betimleyici** (description), **açıklayıcı** (explanation) ve **genelleyici** (generalization) bir amaç peşinde olan araştırmaların tümünde kullanılabilir. Mevcut kuramların, değişen toplumsal koşullara paralel olarak değişmesi, **hipotetik dedüktif** yöntemi kullanılmak suretiyle mümkün hale gelebilmektedir.

“Gözlemler ve deneyler, teoriyi test etmek veya teori konusunda fikir vermek için icra edilirler ve sadece bu görevle ilgili görülen gözlemlerin tescil edilmeleri gerekir. Bununla birlikte, bilimsel bilgimizi teşkil eden teoriler yanılabilir ve kusurlu oldukları ölçüde, ne tür gözlemlerin, araştırma altındaki fenomenlere uygun düşecekleri konusunda teorilerin sundukları rehberlik, yanlış yola götürebilir ve bazı önemli faktörlerin dikkate alınmaması sonucunu verebilir” (Chalmers, 1997, 69). Dolayısıyla, **teorilerin**, değişen koşullar paralelinde **geçerliliğinin test edilmesi**, bilimsel süreçte önemli bir aşama olarak ele alınabilmektedir.

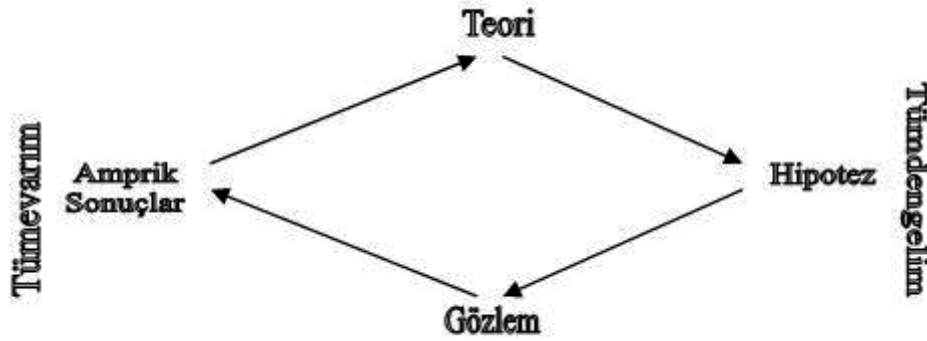
“Bir süreç olarak metodun safhaları; gözlem, hipotez, sınama ve kanun (teori) şeklinde özetlenebilir. Önce, kuvvetli anlamları olan olgular gözlemlenir. Sonra, bunları izah edebilecek bir hipoteze varılır. Nihayet bu hipotezden, değeri yine gözlemle, başka olguların gözlemiyle sınanacak neticeler çıkartılır. Eğer sınama, neticelerin doğruluğunu gösteriyorsa, hipotez geçici olarak doğru, yani kanun olarak kabul edilir. İlerde başka olguların gözlemi, o kanunun (hipotezin) değiştirilmesini gerektirebilir” (Dura, 1990, 107–108). Sıralama böyle olmakla birlikte, bazı aşamaların **detaylandırılması** ya da bazılarının **atlanması** da söz konusu olabilir. Önce **varsayım** ve daha sonra **alt varsayım** (hipotez) geliştirilmesi, hipotezlerin varsayımları doğrulamasından sonra, kuramla bir uygunluk testine tabi tutulması, bu şekilde kuramın doğruluğunun bir kez daha ortaya çıkması, yanlışlanması, eksikliklerin tespit edilmesi vs. bu aşamadan sonra mümkün olabilmektedir.

Bilimsel metodun aşamaları; gözlem, hipotez, sınama, teori (kuram) biçiminde sıralanabilir. Öncelikli olarak, anlamlı hipotezler geliştirmek için, olaylar ve olgular gözlemlenir ve buna dayanarak varsayım ve alt varsayımlar (hipotez) geliştirilir. Uygulama sonunda, elde

edilen verilerle hipotezler karşılaştırılır, hipotezler doğrulandıktan veya yanlışlandıktan sonra, varsayımların geçerliliğine bakılır. Doğrulanan veya yanlışlanan varsayımlara göre, kurama ya katkıda bulunulur ya da kuramın eksik, yanlış yönleri ortaya konulur.

Bilimsel metodun aşamaları her ne kadar genel hatlarıyla yukarıda ifade edildiği gibi olsa da, bu aşamaları farklı kavramlarla ortaya koyan sosyal bilimciler de vardır. **Çelebi** (1986), bilimsel araştırmayı; hazırlık aşaması, sınama aşaması ve yorumlama aşaması olarak üçe ayırmaktadır. Uygulama safhası olan sınama aşamasının, 4 ayrı basamaktan (**veri toplama, sınıflandırma, analiz, sentez**) oluştuğunu belirtir. Son aşama olan yorumlama aşamasında, elde edilen uygulama verileriyle teori karşılaştırılır ve teoriye katkının ne düzeyde olduğu belirtilir. “Gerçekleşmiş hipotezlerle dile getirilen ilişkiler, bundan böyle “**veri**” değil, fakat **bilimsel bulgu** (finding) olarak adlandırılacaklardır. Bulguların teoriye katkıları ile bir yandan teorinin açıklayıcılık gücü gelişirken, bir yandan da araştırılan konuya ilişkin bilgilerimiz genişlemiş olur. Araştırdığımız olgu hakkında **kestirim**lerde (prediction) bulunma şansımız, giderek olgulara egemen olma şansımız yükselmiş olur”.

Bilimsel bir araştırmanın **işleyiş modeli**, genellikle aşağıdaki gibidir (Baloğlu, 1997, 15):

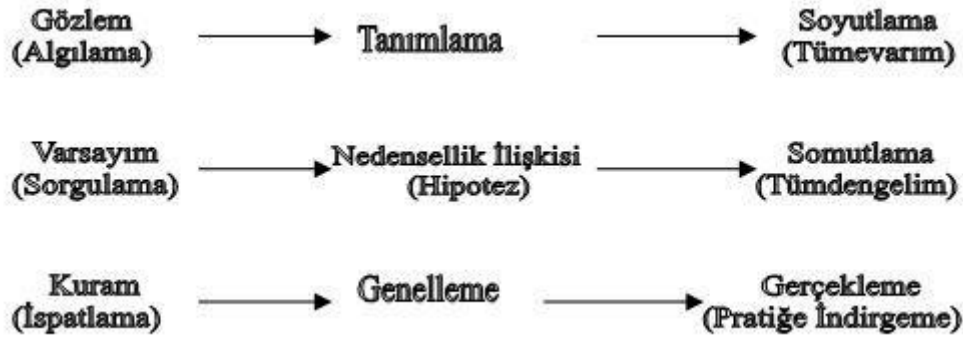

Bu modele göre, varsayım kurulmaması / hipotez geliştirilmemesi, bilimsel araştırma safhalarından birisinin atlanması ya da eksik bırakılması olarak ele alınabilir.

Tütengil (1975, 44), araştırma aşamalarını ve tümevarım (induction, istikra) yollarının aşamalarını şu şekilde sıralar: Olup bitenleri toplama, nedenleri (illet-cause) bulma ve kanunlara varma.

Toplumbilimin amacı; “toplumsal oluşumların genel tiplerine dayanılarak, toplumsal yaşamda tekrarlanan düzenlilikleri bulmak ve bu oluşumların karşılıklı etkilerini yöneten yasalara varmak” olarak ele alınabilir (Gökçe, 1999, 19). Buna göre, genel tiplere dayanmadan yola çıkan araştırmaların, “ne aradığını bilmeyen, ne bulacağını tahmin etmeyen çabalar” olarak ele alınması olasıdır.

Gökçe (1999, 39), **bilimsel yöntemin işleyiş mantığını** şu şekilde çizmektedir:

Yukarıdaki şekle göre, **sorgulama** (varsayım) ve **nedensellik ilişkisi** (hipotez) aşamalarının, bilimsel süreçte ihmal edilmesi, somut bilgilere ulaşımı, kuramla irtibat kurmayı, genellemelere varmayı ve gerçekleştirme aşamasına ulaşmayı engelleyebilmektedir.

Kuram; “bilgi edinme sürecinin herhangi bir aşamasında ortaya atılan, geçerlik ve güvenilirliği bilimsel yöntemle saptanmış, iç tutarlılığı olan, bir genel bilgi ve açıklama düzenidir”. **Varsayım**; “genellikle doğru olduğu yaygın olarak kabul edilen, belirli bir konuya temel oluşturan ilke ya da ilkeler bütünü” olarak tanımlanırken, **hipotez** ise; “gözlenen olaylar ya da olaylar bütünü içinde olası görülen, henüz kanıtlanmamış ilişkilere ait önermeler” (Gökçe, 1999, 52;55–56) biçiminde ele alınmaktadır. Aynı zamanda **varsayım**, doğruluğu irdelenmeksizin kabul edilen ve denemek için geliştirilmemiş; **hipotez** ise, doğrulanmak için ele alınan, denenebilen ve araştırmanın konusu ile direkt ilgisi olan önerme ya da iddialardır. Kısaca **hipotez**; “doğru olup olmadığı irdelenecek bir önerme” iken, varsayım; “doğru olduğu önceden kabul edilen öncül”dür (Türkdoğan, 1995, 161).

B. Russell, bilimsel metodu, şu basit örnekle açıklamaya çalışır: “İlk defa ‘ateş yakar’ diyen insan, hele birkaç defa bir tarafını yakıvermişse, bir bilimsel metod gütmüştür. Çünkü bu insan hem gözlem, hem de kanun (genelleştirme) konaklarından geçmiştir” (Dura, 1990, 107). Dolayısıyla, kuram ve deneyin, ayrılmaz olduğu ve ikisinin birlikte bilimsel metodu meydana getirdiği görülmektedir.

Teori, bilimsel araştırmanın “hem **başlangıcı** ve hem de **sonucu**” olduğundan dolayı (Kemerlioğlu-Kızılcıkel-Gündüz, 1997, 12), kuramla ilişkili olmayan çalışmaların, “bilimsel” olarak nitelendirilmesi zorlaşmaktadır. Bahsedilen kurallara uymayan bilgilerin, **yığın** olarak kalması ve gereğince kullanılamaması söz konusudur.

Her toplum modeline uygun genel bir sosyolojik teorinin olmaması, metodolojik açıdan bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Nitekim sosyolojinin ortaya çıktığı **Batılı ülkelerde**, “genel ve kapsamlı bir teorinin bulunmayışı nedeniyle, sosyal bilimciler kendi dallarında kısmi teoriler kurmakla yetinmektedirler. Bu yüzden de, sosyal olgunun bütünündeki bölümler arasındaki bağıntılar gözden kaçmaktadır” (Duverger, 1999, 22). Bu eksikliğe bir de, **teoriden uzak** ve **kayıtsız** olarak araştırma yapma ve bulguları yorumlama da eklendiğinde, bulguların geçerliliğinin ne düzeyde düşük olacağı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Aziz (1994, 12–13;27–30), kurama bağlı olmayan ya da varsayım-hipotezden hareket etmeyen araştırmaların, “**toplumbilimsel araştırma**”lar içinde ele alınamayacağını, bunların ancak, “**toplumsal araştırma**” olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir. O’na göre, bu araştırmalarla bir genellemeye gitmek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu araştırmalar, bilime herhangi bir katkı sağlamazlar ve bunların sonuçları, sadece ve sadece yapılan araştırma için geçerli olur. Toplumbilimsel araştırmalar ile toplumsal araştırmalar; amaçta, kuramda ve genellemelere ulaşmada bir farklılık gösterir.

Genel olarak bilimsel araştırmaların, üç amaca yönelik olarak yapıldıkları ifade edilebilir. Bunlar; **betimsel** (tasvirî, durum saptayıcı, sayım tipi) araştırmalar, **ilişki arayıcı** (açıklayıcı) araştırmalar ve **varsayımı sınavıcı** (genelleyici) araştırmalar biçiminde sıralanabilir (Gökçe, 1999, 38; Sencer-Irmak, 1984, 25–28; Aziz, 1994, 28–30).

Herhangi bir kuramdan hareket edilmeyen, **varsayım-hipotez geliştirilmeyen araştırmalar** daha çok; toplumsal yaşamın, kurumların, program uygulayanların, kamuoyu ve pazar araştırması yapanların başvurduğu araştırma türüdür (Aziz, 1994, 29). Bundan dolayı, sadece, betimsellikte yetinen, teoriyle ilişkinin kurulmadığı bu araştırmaların bilime katkısı, sınırlı, hatta yok denecek kadar azdır. Bu araştırmaların **“bilimsel”** olarak nitelendirilmesi de çoğu zaman olası görülmemektedir.

Varsayım (sayıtlı, assumption, faraziye) ve **hipotez** (denence, hypothesis) olmaksızın araştırma yapılması ve teorinin, değişen koşullar paralelinde değiştiğini öngörememek veya bilememek, sosyal bilimler alanındaki en önemli problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bilimlerde olduğu gibi, sosyal bilimlerin de en önemli yanlarından biri, **“denencesellik”** ve **“genelleyicilik”**tir. Yani, hipotezlerden hareket etmek, bunların doğrulanması ya da yanlışlanmasına çalışmak ve elde edilen sonuçların tek tek olaylarla değil, olgu türleriyle (Armay, 1998, 14) açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu yönlerin ihmal edilmesi, bilimsellik açasından önemli eksikliklerin olması anlamına gelmektedir.

Bilgiseven (1994, 138), araştırmacının **“faraziye”** (varsayım) kurmasının vazgeçilmezliği üzerinde önemle durmaktadır. “Aktif müşahede” olarak adlandırılan uygulamanın yegâne amacı, varsayımın test edilmesi ve teoriyle ilişkinin kurulmasıdır.

“Varsayım, bir bilimsel araştırmanın gerekçesi, araştırıcının yol göstericisidir. Araştırmanın doğrultusunu çizen ve bilim adamına kılavuzluk eden varsayımdır. Bir varsayımdan yola çıkılmadıkça, araştırmada ne arandığını ve ne gibi bilgiler sağlanacağını bilmek olanaklı değildir” (Sencer-Irmak, 1984, 36). Varsayimsız araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin, **“tesadüfi bilgi”** olarak nitelendirilmesi olasıdır. Çünkü araştırma yapmadan önce, ne arandığı bilinmediğinden, bulunacak veriler, o anda ortaya çıkmış olabilir ve bir daha da aynı bilgilere ulaşılmayabilir.

İ. Yasa, denenceleri (hipotez); **“araştırmanın konusu** [olgu varlığı] olarak denence”, **“araştırmanın bulguları** [olgu seviyesi] olarak denence” ve **“değişkenlere dönüştürülerek sınavacak** [olgu ilişkisi] neden-sonuç ilişkilerine dayalı kavramlaştırma olarak denence”ler olmak üzere 3’e ayırmaktadır (Tüzün, 1982, 223). Yani, konunun seçiminin isabetliliğinde hipotez geliştirme olasılığı varken, betimsellik amacıyla da denence geliştirilebilir. En son ve önemli olanı ise, ilişki arayıcı denencedir ki, bilime yeni şeyler katmak, yeni birtakım yorumlar ortaya çıkarmak ve yeni araştırmalar için zemin hazırlamak, çoğunlukla bu hipotezler sayesinde gerçekteşebilmektedir.

Varsayımlar, araştırmanın tipine göre; **betimleyici** varsayım ve **açıklayıcı** varsayım olmak üzere ikiye de ayrılabilir (Aziz, 1994, 34). Uygulamalı çalışmalarda varsayımın, en azından betimleyici bir tarzda kurulması, daha ileriki aşamalar içinse, her ikisinden de yararlanılması bir zorunluluktur. Sosyal bilimlerde ve özelde sosyolojide yapılan uygulamalı araştırmaların bir kısmında (lisans, yüksek lisans ve hatta doktora düzeyinde), betimsel bir varsayım kurulma yoluna bile gidilmemesi, araştırma verilerinin karşılaştırmalı bir biçimde bile ele alınmasını engelleyebilmektedir.

Varsayımların sınanması aşaması, “en zor aşamalardan biri” (Aziz, 1984, 41) olarak nitelendirilmektedir. Buna göre, varsayımsız-hipotezsiz araştırmaların, daha çok kolaycılığa kaçan araştırmacılar tarafından kullanıldığı ileri sürülebilir.

Tütengil (1975, 100), varsayımın gerekliliğini şu kesin ifadelerle dile getirmektedir: “Ortada, sonuç hakkında bir tasarı demek olan varsayımlar yoksa araştırmayı gerekli kılan bilimsel amaç da yok demektir”.

Hipotez ve **varsayım** kavramlarının sınırları ve bu kavramların neyi ifade ettiklerine ilişkin, **kesin bir uzlaşma noktasının bulunmaması** (Aslantürk, 1999, 47–48), bu konuda mutlak birtakım gerçeklerin dile getirilmesini güçleştirmektedir. Yine; teori, varsayım, hipotez ve araştırma bulgularının yorumlanması ve aralarındaki ilişkinin çerçevesinin tam olarak belirlenmemiş olması (Bilgiseven, 1994, 138–202) da, ayrı bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır.

Doğru olarak kabul edilen birçok **varsayımın**, daha sonra test edilmesi halinde **tam olarak doğru çıkmaması** (Aslantürk, 1999, 67) sözkonusu olabilir. Önceden varolan ve doğruluğuna inanılan bazı varsayımların, güvenilirlik ve geçerliliğinin hangi düzeyde olduğu, ancak ve ancak varsayımlı ve hipotezli araştırmalarla tespit edilebilir. Herhangi bir varsayımı ya da hipotez grubunu esas almayan çalışmaların ise, test etme gibi bir amaçları olmadığından, varolan yanlış varsayımlar, o çalışmadan sonra da kabul görebilirler ve bu durum bir kısır döngü olarak devam edebilir.

Varsayımlar bir çalışma için yol göstericidirler. Öte taraftan, **Descamps**, varsayımların, “bir gerçek gibi” ele alınmasının doğru olmadığını ve varsayım olma niteliğini koruduğu sürece, rehber görevini sürdüreceğini ifade etmektedir (Türkdoğan, 1996, 27). **Armağan** ise, varsayımın önemini şu ifadelerle dile getirir: “Bilimsel bir araştırmaya rehber olacak varsayım kesin olarak bilinmiyorsa, araştırma sistemsiz, gelişmiş güzel deneylerden ileri gitmeyecektir. Bu şekilde elde edilen bilgiler, hiçbir işe yaramayacak ve yapılan çalışmalar bilimsel bir özellik taşımayacaktır” (Türkdoğan, 1996, 27).

Aslında, **hipotez geliştirmekle, araştırmanın hedefi aynı şeydir**. Yani, hipotezlerin geliştirilmediği araştırmaların, hedeften yoksun olduğu ifade edilebilir (Miller, 1996, 14–15).

“Her araştırmada varılmak istenen bir hedef, bir amaç vardır. Gözlem, deney yahut diğer bilgi toplama işlemleri, bu amaca uygun olarak gerçekleştirilir ve elde edilen veriler buna göre tasnif edilir. Ayrıca, her araştırmanın bir iddiası vardır. Açıkça söylenmiş olsun veya olmasın hipotez, bu amaç ve iddianın içinde gizli olarak zaten vardır. Aslında hipotez, bu amaç ve iddianın formüle edilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Formüle edilmiş bir amaç, neyin aranmakta olduğunu gösterir. Neyin arandığı bilinince, nerede ve nasıl bulunacağı da kolaylaşacaktır” (Aslantürk, 1999, 44–45).

“Araştırmada, hipotezin peşinde koşulmaz. Ama doğrulama noktasında hipotez vazgeçilmezdir. Böyle bir ön fikir olmadıkça, gözlem ve deney yapmanın da bir anlamı ve yararı kalmaz” (Aslantürk, 1999, 45). Hipotezin **doğrulanması**, her zaman sözkonusu olmayabilir. Hipotezin **yanlışlanması** bile, bizim için bir sonuçtur ve belki de bazı konularda varolan önkabulleri yanlışladığından ya da ortadan kaldırdığından dolayı, hipotezin tam ters çıkması daha anlamlı bir hal kazanmaktadır. Hipotezin, araştırma sonucunda **değiştirilmesi** ya da **yeniden düzenlenmesi** gibi bir durum da sözkonusu olabilmektedir.

Hiçbir teoriden, varsayımdan ya da hipotezden hareket etmeyen çalışmalar, kimi araştırmacılar tarafından “**nitel araştırma**” olarak adlandırılmaktadır. Burada asıl amaç, “betimsel ve gerçekçi bir resim sunmak”tır. Bu kişilere göre, teoriden hareket eden, varsayım ve hipotezlerin geliştirildiği **–nicel–** araştırmalar, manipülatif özellikler taşımakta, uzlaşma ve

norm arayışı içinde ve verilerin sayısal göstergelere indirgenmesi sözkonusu olmaktadır. **Nitel araştırmalar**; kendi bütünlüğü içinde, doğal, araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olduğu, verinin, bütün derinlik ve zenginliği içinde betimlendiği çalışmalar olarak ifade edilmektedir. Ancak, buna rağmen, nitel araştırma sonunda, nihai sonucun **“kuram ve denence”** olduğu özellikle belirtilmekte ve dolayısıyla, betimsellik hedefe ulaşılmadığı ve teorik bir bilgiye ulaşımın ideal nokta olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım-Şimşek, 2000, 27–29;40). Burada şu sorular akla gelmektedir: Acaba, sadece bir araştırma sonunda elde edilen bilgilere göre, kuram geliştirmek mümkün müdür? Eğer, nihai hedef bir kurama ulaşmaksa, araştırmacının başında neden teoriden hareket edilmemektedir?

“Sosyolog, bir araştırmayı ilk ve son olarak elde etmeyi isteyemez. Tersine o, teori kurmanın, empririk bir sosyal araştırma gibi kesiksiz bir süreç olduğunu vurgulamak zorundadır” (Fürstenberg, 1986).

Bazı araştırmacılara göre, teorinin test edilmesi, varsayım ve hipotez geliştirilmesi çabaları, bağımsız ve serbest bilimsel çalışma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Teorilere, **“gerçekleşmiş varsayımlar”** (Türkdoğan, 1995, 156) olarak baktığımızda, bilimsel araştırma açısından herhangi bir serbesti ya da bağımsızlık problemi yaşanmayacaktır. Yine; teoriye, varsayıma ve hipoteze, **“test edilmesi gereken bilgiler”** gözüyle bakıldığında, bu problem ortadan kalkacaktır. Teoriler, “her zaman ve mekânda geçerli olan bilgi bütünü” olarak zaten ele alınmamaktadırlar. Bu bilgiler, her zaman yenilenmeye, revize olmaya adaydırlar. Bu nedenle, kuramlara **“kutsal”** veya **“dokunulmaz”** gözüyle bakılmamalı ve bunların her an değişebilecekleri unutulmamalıdır.

Duverger, kuramın, bilimsel araştırma sürecindeki rolünü şu ifadelerle ortaya koyar: “Kuram, yapılan bir araştırmanın sonuçlarının ifadesi olduğu kadar, gelecekte yapılacak araştırmalar için de bir program yerine geçer. Böylece kuram; gözlemlerle, deneylerle karşılaştırmalarda bulunan sonuçları sentez eder” (Türkdoğan, 1996, 28). Dolayısıyla, kuram; bir defa geliştirildikten sonra, artık her zaman ve koşulda kabul edilen, uygulama bulgularıyla hiçbir ilişkisi olmayan genellemeler değildir.

Kuram işleyişinin, iki farklı biçimde ele alınması mümkündür. Bunlardan biricisi **klasik kuram modelidir**. Buna göre, üç aşama vardır. Bunlar:

1.Kavramsal düzeyde cereyan eden aşama. Bu aşamada, kavram ve değişkenler ilişkilendirilir.

2.Kavramsal ve ampirik düzeyler arasında köprü kurulması aşaması. Bu aşamada, kavramların ampirik olarak ölçülmesi söz konusudur. Yani, kavramların ampirik ve ölçülebilir değişkenlerinin belirlenmesi.

3.Hipotez doğrulanabilmesi için, veri toplanması ve verilerin analiz edilmesi aşaması.

Yerleşik (grounded) kuram modelinde ise, verilerden yola çıkılarak bir kurama ulaşılr. Burada; 1.Hipotezsiz alan araştırmasına başlanır, 2.Verilerin ne olduğu betimlenir, 3.Gözleme dayanarak, sonuçların gerekçeleri ortaya konulur (Balcı, 2001, 16) ve sonuçta yeni bir kurama ulaşılr. Ancak, her araştırmanın yeni bir kuram oluşturabilecek çapta olup-olmadığı, farklı kuramların ilişkisinin ne olacağı, benzer kuramların farklı biçimlerde ifade edilmesinin nasıl önleneceği sorusuna yanıt verilememiştir. Bazı eksiklikleri üzerinde barındırmasına rağmen, bazı sosyolojik araştırmalarda, yerleşik kuram modelinin bile işletilemediği ve bahsedilen araştırmaların hiçbir sınıfa dâhil edilemediği ifade edilebilir.

Duverger, son yüzyılda, sosyal bilimler alanında, uzmanlık düzeyinde birçok araştırmanın yapıldığını ve uygulamalı çalışmalarda çok büyük ilerlemeler kaydedildiğini ifade

etmektedir. Ancak, aynı gelişmenin kuram alanında yaşanmadığını ve bu alanda bir durgunluk olduğunu belirtmektedir. Burada, **genel bir kuram bulunmayışı** kadar (Türkdoğan, 1996, 28–29), teoriziz çalışma ve kuramın toplumsal değişmeye paralel olarak değişmesi ve yenilenmesi gereğinin bilinmemesinin de, bu olumsuz durumun meydana gelmesinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Kuramsal gelişme alanında bir **durgunluk yaşanması** yanında, teorilerin kapsayıcılık ya da büyüklüğünde de farklılaşmalar olmuştur. Bu anlamda; **büyük boy, orta boy ve küçük boy** kuramlardan söz etmek mümkündür. Büyük boy kuramlar, insanlığın değişmesiyle ilgili kanunları bulmayı amaçlarken, orta boy kuramlar, toplum birimlerini inceleyerek değişimi tespit etmeyi amaçlar ve buradan genel bir kurama ulaşım mümkün olur. Büyük ve orta boy kuramlar, yöntem açısından benzeşmektedirler. Her iki kuramda da, gözlem, varsayım ve test önemli bir yer tutmaktadır. Varsayımların test edilmesi, büyük boy kuramlarda tarihsel, orta boy kuramda ise daha çok ampirik yolla olmaktadır. Küçük boy kuramlar, kişi ve gruplardan hareket etmekte ve daha çok deneysel teknikleri kullanmaktadırlar (Kongar, 1985, 57–59). Bilimsel anlamda ortaya çıkan kuramların; **büyük, orta ve küçük** şeklinde bir gelişim göstermesinin, toplumsal değişim ve toplumsal heterojenlikle izah edilmesi olasıdır.

Teorinin her hal ü karda test edilmesi anlayışının, bilim adamları arasında çok da yaygın olmadığı görülmektedir. **Cole**, yaptığı çalışmada, herhangi bir teoriye başvuruda bulunan makalelerin, büyük bir bölümünün teoriyi tali konumda gördüklerini ve bu şekilde kullanma yoluna gittiklerini tespit etmiştir. Yani, teoriden bahseden konu, herhangi bir çalışmadan çıkarılmış ve iktibas yapan eserde herhangi bir değişiklik meydana getirmemişse, bu yararlanmayı “**tali**” olarak nitelendirmektedir. Teorinin geçtiği kaynağa; ilgili literatüre başvurduğu, yorumları desteklediği ve meşrulaştırdığı, teoriyi genişletmek ve değişiklik yapmak, araştırma problemini oluşturmak, eleştiri yapabilmek için vs. başvurulabilmektedir. Amerika’da yapılan incelemelerde, teoriden yararlanmada, ona yeni bir şeyler katma ve geliştirme oranının çok düşük (%7) olduğu görülmüştür (Cole, 1999, 178–179).

Teorinin **işlevleri** ve **kullanım biçimleri** konusunda genel olarak şunlar söylenebilir (Cole, 1999, 180–181):

- 1.“Onun yerini alacak daha “iyi” bir teori mevcut olmadıkça, bir teori, olumsuz deneysel delil keşfedildiğinde reddedilmemektedir”,
- 2.“Teorinin bir işlevi, araştırma için çözülmesi gereken bulmacalar sunmaktır. Bulmacalar tükenince, bilimciler dikkatlerini diğer teorilere yöneltirler”,
- 3.“Normal bilimin yapıldığı dönemler boyunca, kabul edilmiş teorilerin üzerine şüphe düşüren deneysel araştırmalar, ya görmezlikten gelinir veya yanlış yorumlanır”,
- 4.“Teorinin işlevlerinden biri, teoriden faydalanan kişinin çalışmasını meşrulaştırmasıdır”,
- 5.“Teorinin işlevlerinden biri de, tecrübî araştırmanın sonuçlarını yorumlamaktır”,
- 6.“Teorinin gelişmesinin kendine has iç dinamikleri vardır ve çoğunlukla tecrübî araştırmadan bağımsız olarak gelişir”.

Teoriler; açıklama ve araştırma metodu görevini ifa ettiklerinden dolayı (Arslantürk-Amman, 2000, 71), **araştırmaya yön verirler** ve araştırmanın bilimsel bir çerçevede gerçekleşmesini sağlarlar. Kuramsal bilgileri, uygulamalı çalışmayla birlikte kullanma derecesine göre, araştırmanın sistematik ya da “metotlu” biçiminde nitelendirilmesi söz konusudur.

Teorik bilgilerin ardı ardına sıralanması, yani “**literatür taraması**” yapılması ve hiçbir şekilde uygulamalı araştırma gerçekleştirilmeden (Özönder, 1988), yeni birtakım açıklamalarda bulunulması, teorilerin tekrar edilmesi ve değişen koşullar paralelinde **teorinin yenilenmemesi** de, sosyal bilimler –ve sosyoloji– alandaki önemli problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyolojide, verilerin yorumlanması aşamasında, genel olarak yapılan şey, **kuramsal bilgilerin ardı ardına sıralanması** ve bir bölüm olacak şekilde düzenlenmesi, bulguların teoriden bağımsız olarak ele alınması ve verilerin daha çok betimsel olarak ortaya konulmasıdır. Başka bir deyişle, bulgulara ait sayısal verilerin yazıya dökülmesi, yorum olarak ele alınmakta ve teoriye hiçbir şekilde katkıda bulunulup-bulunmadığı düşünülmemektedir.

Uygulamalı araştırmada asıl amaç, sayı ve istatistiklerin sıralanması değil, genel bilgilerden yola çıkarak, özel durum hakkında birtakım çıkarımlarda bulunmak ve genel bilgiyi; değiştirmek, eklemek, yenilemek, yanlışlaşmak veya doğrulamak olmalıdır. Bulunan sayısal verilerden yola çıkarak, özgün birtakım yorumların yapılması, kişiden kişiye değişebilir. Bu değişimde, kuramsal çerçeveden haberdar olma durumu, önemli bir değişken olarak ortaya çıkabilmektedir.

Bilimin amacı, her ne kadar kanunlara ulaşmak olarak ele alınmakta ise de (Şeker, 1986, 12), sosyal bilimlerde; her koşul, her zaman ve her durumda geçerli olan teoriler / genellemeler ortaya koymak neredeyse imkânsızdır. Çünkü değişim unsuru, kesin bir sonuca varmayı engelleyebilmektedir. Ayrıca, insan ilişkilerinin, evrensellikten uzak olması da, önemli bir neden olarak ele alınabilir.

Hume, “bilimsel yasa” denilen hiçbir kuralın, kesin ve nihai bir içerik taşımadığını, dün olan şeylerin de yarın olmak zorunda olmadığını ifade eder (Duran, 1996, 39). Buna göre, doğal bilimlerin yasalarına karşın, sosyal bilimlerin genellemelerinin değişme olasılıklarının daha yüksek olacağı ve bundan dolayı da, kesin ifadeler kullanmanın gereksizliği ortaya çıkmaktadır.

Teori (kuram), “olaylar arasındaki ilişkileri içeren bütünleştirilmiş tanımlar, varsayımlar ve genel önermeler bütünüdür” (Seyidoğlu, 1997, 16). Yine, “kısmen de olsa doğrulanmış, ama henüz tümü ile kesinleşmemiş bir sistem”dir (Şeker, 1986, 52). Bundan dolayı, elde edilen bilgilerin kesinliği söz konusu olmamaktadır. Bunlara bakarak, kullanılan ifadelerin kesinlikten uzak ve elastikiyet taşıyan bir nitelikte olmasının kaçınılmazlığı ortaya çıkmaktadır.

Sosyolojik incelemelerde, uygulamalı araştırma sonucunda ortaya çıksın veya çıkmasın, teoriyi desteklesin veya desteklemesin, elde edilen bilgiler için kesin ifadelerin kullanılmasının birçok sakınca doğuracağı ifade edilebilir. Çünkü elde edilen “**olgunun tek bir nedeni olmadığı gibi, sosyal problemlere de sürekli bir çözüm hiçbir zaman önerilemez**” (Fichter, 1990, 12). Belki, herhangi bir değişken ya da olguya tesir eden faktörlerin etki derecelerinin sıralanması söz konusu olabilir. Hatta bu konuda kesin hiyerarşik bir düzenden bahsetmek de doğru olmayabilir. Çünkü elde edilen verilerin, güvenilirlik ve geçerlilik derecesinin ne olduğu, örneklemin evreni temsil düzeyinin hangi düzeyde olduğu vs. bilinmemektedir. Dolayısıyla, verilerin yorumunda, kesin bir ifadenin kullanılması, çoğu zaman yanlış sonuçlara varılmasına yol açabileceği gibi, başkalarının yönlendirilmesi konusunda da olumsuz sonuçlar doğurma ihtimali bulunmaktadır.

Her ne kadar, bilimsel olma iddiası taşısa ve belli değişkenler arasında ilişki arasa da, yorumlamaya gitmeyen ya da sayısal “**verilerin yazıya dökümü**”nü yorum sayan araştırmaların, bilime katkısının olmadığı ileri sürülebilir. Sencer-Irmak (1984, 27), **ilişki arayıcı araştırmaları**, “bilimsel araştırma yolunda atılmış bir adım” olarak nitelendirmektedir.

Buna göre, ilişki arayıcı olmakla birlikte, herhangi bir yorumlamaya gitmeyen araştırmaların, “bilimsel” olamayacağı ifade edilebilir.

Anketi, bilgi toplama için yegâne yol olarak görmek ve bu tekniği doğru ve titizce kullanmamak, istenen ve beklenen sonuçların alınmasını engelleyebilmektedir. Çok sayıda anket yapmanın, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini getireceğine olan inanç, niceliğin peşinden giderken, niteliğin ihmal edilmesi sonucunu doğurabilmektedir (Kümbetoğlu, 1996). Anketi sosyolojiyle eşdeğer tutma ve hiçbir şekilde güvenilirliği ve geçerliliği test edilmemiş ve ayrıca, **kuramdan bağımsız bir veri yığınının**, bilimsellik için ne kadar yararlı olacağı tartışmalıdır. Kuramla, uygulama arasında bağlantı kurulmaması durumunda, hiçbir şekilde sağlıklı genellemelere ulaşılamayacağı aşikârdır.

Uygulamalı araştırma sonucu elde edilen bilgilerin, teoriden bağımsız olarak yorumlanması (daha doğrusu **tabloların yazıya dökülmesi**), betimsel bir hedeften öteye gidemeyecektir. **Ergun**, sadece betimsel amaçlı çalışmaları, bilimsellikten uzak olarak görmekte, asıl amacın “**açıklayıcılık**” olması gerektiğini dile getirmektedir. Bu açıklayıcılığı, aynı zamanda “**sonuç çıkarmacılık**” olarak ele almakta ve “**yöntembilimin bütünlük ilkesi**” olarak nitelendirmektedir (Ergun, 1993, 28). Dolayısıyla, tasvir etmekle bilimin görev tamamlanmamakta, genellemelere ulaşma, bilimin nihai hedefi olarak ortada durmaktadır.

Uygulamalı araştırmalarda, kurulan varsayımların ve geliştirilen hipotezlerin test edilmesi konusunda farklı teknikler kullanılabilir. Kimi araştırmalarda hipotezlerin doğrulanması, bir matematik formülünü kullanır gibi, **H₀**, **H₁** biçiminde olabilirken, kimi araştırmalarda ise, daha esnek hipotez testlerinin geliştirilmesi söz konusudur. Her iki teknik de kullanılabilirken, bunun yanında, varsayımların ya da hipotezlerin varlıklarının, bulgular içinde yer alan; **basit tablo, çok yanıtı tablo ve çapraz ilişki tablolarından** da anlaşılması mümkündür. Ancak, kurulan çapraz tablolarda, bağımlı değişken ya da bağımsız değişkenin hiçbir şekilde göz önüne alınmadığı ve yorumlamalarda (yani sayısal verilerin yazıya dökümünde), herhangi bir ölçütün kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Zaten, hazırlanan bu çapraz ilişki tablolarının, ilişki arama ya da açıklama için değil, araştırmada çapraz / ilişki arayıcı tabloların da kullanıldığının gösterilmesine yönelik olduğu ifade edilebilir.

Bulguların yorumlanması aşamasında, yapılan en büyük hatalardan biri, araştırmanın tabloya ve grafiğe “**boğulması**” ve bu tabloların yorumlanmayarak, sayısal verilerin (**satır yüzdesi, sütun yüzdesi, toplam yüzde** vs.) yazıya dökülmesidir. Çalışma çok hacimli olmamasına rağmen, bir araştırmaya yüzlerce **tablo, grafik, şekil** konulabilmektedir. Bahsedilen bu durum, lisans, yüksek lisans ve hatta doktora düzeyinde bile gerçekleşebilmektedir. Bu alandaki asıl problemlerden biri de, bahsedilen çalışmalarda yapılan yanlışın, bu eserlerden yararlanmak isteyenler tarafından “doğru” olarak nitelendirilmesi ve örnek alınmasıdır.

İki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacıyla olan ve uygulamalı araştırma verilerinin işlenmesinde yoğun olarak kullanılan **çapraz tablolarda**, gereksiz birçok rakamın bulunduğu görülmektedir. Bu tablolarda, her kutucuğa düşen rakam yanında, ilgili kutucuğun satır yüzdesi, sütun yüzdesi ve toplam yüzdesi alınmakta ve bu değerlerin hiçbir şekilde kullanılmadığı görülmektedir.

Genelde, **hiyerarşik olarak artan veya azalan bağımsız değişken seçeneklerinin** olması, sütun yüzdesinin ve toplam yüzdenin alınmasını gereksiz kılmaktadır. Burada, etkisi incelenen, bağımsız değişken olduğundan dolayı, bu değişkene ait değerlerin yüzdeleri, yorumlama için yeterli olabilmektedir. Bütün bu değerlerin bulunmasına karşılık, hiçbir şekilde, **oranlardaki** (yüzdelere) **düşüş ya da azalışın** nedeni, sonucu vs. üzerinde durulmamakta, sadece kutucuklara düşen oranlar ve hatta kutucuktaki frekans değerleri yazıya dökülmekte ve

yorum yapıldığı kanaatine varılmaktadır. Yani yapılan şey, basit bir betimsellikten öteye kesinlikle gitmemektedir.

Sosyal bilimler / sosyoloji alanında yapılan araştırmalarda, dikkat çeken hususlardan biri de, **teorik çerçeve ile bulgu (uygulama) kısmı** arasındaki **dengesizlik**dir. Çok yaygın olan bir uygulama, teorik kısmın olabildiğince “şişirilmesi” ve bulgu kısmının, bunun yanında küçük bir bölüm olarak kalmasıdır. Öyleki, bazı çalışmalarda bulgu kısmı, teorik kısmın, ancak 1/10’i olacak kadardır.

Çapraz tablolar verilirken yapılan uygulamalardan biri de, hiçbir şekilde üzerinde değerlendirme yapılmayan çapraz tabloya ait değerlerin, çapraz tabloyla birlikte verilmesidir. Bu değerler (χ^2 , **p**, **s**, **r**, **c** vs.), tabloyla birlikte verilmekte ve çoğu zaman kullanılmamaktadır. Bu tür tablolar oluşturulurken, son dönemlerde yaygınlaşan bilgisayar programlarından (özellikle **SPSS**) yararlanılmakta, bu rakamlar tabloyla birlikte, **“bilimsellik havası”** vermek için kullanılabilmekte ve bu rakamların hangi anlamlara geldiği bile bilinemeyebilmektedir.

Sonuç

Bilimsel metot, genel olarak; gözlem, hipotez, sınama, kuram aşamalarından geçerek gerçekleşir. Araştırmaya başlanmadan önce önceki kaynaklara bakarak ve yine olay / olgular gözlenerek varsayımlar / alt varsayımlar oluşturulur. Bu alt varsayımların (hipotezlerin) geçerliliği, alan çalışması sonunda ortaya konur. Yanlışlanan veya doğrulanan varsayımların kuramla ilişkisine bakılarak, kurama katkı sağlanır veya kuramın geçerliliği gözden geçirilmiş olur.

Yukarıda bahsedilen bu işleyiş modeli, sosyal bilimcilerin bir kısmı tarafından göz ardı edilebilmektedir. Böyle bir yol takip edilmesinin izahı da, yine bilimsel birtakım gerekçelere dayandırılmaktadır. Alışılmış olan modelin takip edilmemesi, birtakım araştırma modelleri / metotlarıyla (antipozitivizm, grounded teori vs.) izah edilmektedir. Bu durum, özellikle sosyal bilimlerde, zaten tartışmalı olan metodolojik mevzuları daha da tartışmalı hale getirmekte, sosyal bilimlerdeki araştırmaların, metodolojik birtakım kaygılardan uzak ve de “rastgele” bir biçimde yapılması sonucunu doğurabilmekte, sosyal bilimleri, bilim çevrelerinde ve kamuoyunda “herkesin yapabileceği” bir bilim sınıfına sokabilmektedir.

Birtakım anti pozitivistlerin, metodolojik anlayışlarının gerekçe / dayanak olarak gösterilmesi, bu çevrelerce fazlasıyla kullanılmakta ve aslında bu tutumla “sofistike” (karmaşık) bir ortam meydana getirildiği düşünülmekte ve bu durum bir üstünlük olarak görülebilmektedir. Bu tavrı sergileyenlere, aslında şöyle bir soru sormakta yarar bulunmaktadır: “Anti pozitivist olarak ele alınan bilim felsefecilerinin (Feyerabend, Popper, Kuhn vs.) modellerine / metotlarına ait ilkeleri, alan çalışmasını uyarlayıp da sonuca ulaşıp, sosyal bir problemi veya olguyu ortaya koyan kaç kişi vardır ve bu araştırma ne kadar isabetlidir?”.

Bilimsel metodun kurallarına uymayan ve bu durumu, “farklılık” gibi göstermeye çalışanların, gözden kaçırma ihtimalleri yüksek olan bir gerçeklik vardır ki o da, karşılaştırma metodudur. Karşılaştırma metodunun önemsiz görülmesiyle birlikte, tümevarım ve tümdengelim metotları da gereğince kullanılmamakta ve genellemelere varma da zorlaşabilmektedir.

Varsayımdan / alt varsayımdan uzak veya önemsemeyen araştırmalar sonunda elde edilen bilgiler, aslında “rastgele bilgi” olarak nitelendirilebilir. Çünkü araştırmaya başlamadan önce, ne arandığı bilinmediği gibi, hangi sonuçların bulunabileceği de öngörülemeyecektir.

Uygulamalı çalışmalardan elde edilen verilerin **“nass”** katılığında yorumlanması, **“bilimsel hata”** olarak değerlendirilebilir. Çünkü elde edilen bilgilerin güvenilirlik düzeyi

yanında, ulaşılan sonuçların, toplumların tamamına genelleştirilmesinin hiçbir şekilde kabul edilemez olduğu, birçok bilim adamı tarafından ifade edilmektedir. Hatta araştırma yapılan toplumun veya toplum kesiminin tamamını kapsayacak şekilde yorumlamaya gitmenin bile, birçok mahzurlarının olduğu bilinmektedir.

“**Sosyolojik bakış**”, “**sosyolojik yorum**”, “**sosyolojik açıdan**” vb. biçimindeki yorumlar, günümüz dünyasında, sosyolog olsun ya da olmasın birçok kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu şekildeki ifadelerin kullanılmasının, söylenenleri daha da anlamlı hale getireceği ve ilgi çekeceği düşünülmektedir. Sosyoloji bilgisi olmayan birçok kişi, sosyolojinin temel kuramları veya bilgilerine vakıf olmadan, “**sosyolog**” havasına girmekte ve her durumda sosyolojiye “**sulanmakta**”dır. Birçok durumda; gözlem, anket, monografi vs. teknikleri “**metot**” olarak nitelendirilmekte ve kişi “**sosyolojik analiz**” yaptığını iddia etmektedir. Bu yanlışlığın ortaya çıkmasında önemli bir neden de, alan (sosyoloji) dışından gelmiş olma ve metot bilgisinin yeterli olmayışıdır.

Gerek TV’deki programlarda ve gerekse gazete-dergilerdeki yorumlamalarda, “**sosyolojik yorum**” ifadesinin kullanılmış olması, sosyolojinin günlük ve bilim alanında popüler bir konumda olduğunu göstermektedir. Ancak, bu kişilerin olaylara, bilim adamı olmaktan ziyade, “**gazeteci**” veya “**sosyal araştırmacı**” gözüyle yaklaştıkları dikkat çekmektedir. Hâlbuki “**sosyal bilimci-sosyolog**” ile “**sosyal araştırmacı**” aynı anlama gelmemektedir. Birisi, bilimsel kurallar elde etme ve bunu ortaya koyma peşinde iken, diğeri ise, **pratik ve pragmatik** birtakım **gayeler** gütmektedir.

Araştırma yapılırken hazırlanan bilgi toplama tekniklerindeki / araçlarındaki ilgili sorular, “**gizli hipotez**” olarak ele alındığında, ortaya çıkan sonuçların yorumlanması, ölçü olarak kabul edilmeli ve yorumlamalarla nasıl bir sonuca ulaşıldığı daha da önem kazanmaktadır. Yani, elde bulunan derli sonuçların (**tablo, grafik, şekil** vs.) dağılım gerekçesi, nedeni ve sonucunun ortaya konulması önemli hale gelmektedir. Hiçbir zaman, rakamların yazı haline dönüştürülmesi ve yine özellikle çapraz ilişki tablolarında farklı değişkenlerin ilişkisinin “**var**” veya “**yok**” olduğunun belirtilmesi, yorumlama veya hipotez testi olarak görülmemelidir.

Kaynakça

ARMAY, Ural (1998); *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul: Der Yayınları.

ARON, Raymond (1994); *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev: Korkmaz Alemdar), Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARSLANTÜRK, Zeki-Tayfun AMMAN (2000); *Sosyoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

ASLANTÜRK, Zeki (1999); *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.

AZİZ, Aysel (1994); *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*, Ankara: Turhan Kitabevi.

BALCI, Ali (2001); *Sosyal Bilimlerde Araştırma-Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Ankara: Pegem A Yayınları.

BALOĞLU, Burhan (1997); *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, İstanbul: Der Yayınevi.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan (1994); *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

BOTTOMORE, T.B. (1984), *Toplum Bilim*, (Çev: Ünsal Oskay), İstanbul: Beta Yayınları.

CHALMERS, Alan (1997); *Bilim Dedikleri*, (Çev: Hüsamettin Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.

- COLE, Stephan (1999); *Sosyolojik Düşünme Yöntemi-Sosyoloji Bilimine Giriş*, (Çev: Bekir Demirkol), Ankara: Vadi Yayınları.
- ÇELEBİ, Nilgün (1986); “Bilimsel Araştırma Kuralları”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Kasım.
- DURA, Cihan (1990); *Bilgi Toplumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DURAN, Bünyamin (1996); *Bilim ve Yeni Bilim*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1999); *Sosyal Bilimlere Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ERGUN, Doğan (1993); *Yöntemi Bulmak (Türkiye’de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- FİCHTER, Joseph (1990); *Sosyoloji Nedir?*, (Çev: Nilgün Çelebi), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- FREUND, Julien (1990); “Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi”, (Çev: Kubilay Tuncer), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Der: Tom Bottomore-Robert Nisbet), Ankara: Verso Yayınları.
- FÜRSTENBERG, Friedrich (1986); “Sosyolojik Araştırma Stratejileri-Sosyal Teori Sosyal Pratik”, (Çev: Sabahattin Güllülü), *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı: 14.
- GÖKÇE, Birsen (1999); *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- İNKELES, A. (1991); “Sosyolojinin İlgilendiği Konular”, *Sosyoloji Yazıları*, (Der: İhsan Sezal), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- KEMERLİOĞLU, Eyüp-Sezgin KIZILÇELİK-Mustafa GÜNDÜZ (1997); *Araştırma ve Yazım Teknikleri*, İzmir: Saray Kitabevleri.
- KONGAR, Emre (1985); *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (1996); “Antropolojik Alan Araştırması ve Sonuçları”, *İnsan, Toplum, Bilim- 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler (1995)*, (Der: Kuvvet Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları.
- MILLER, Brent C. (1996); *Aile Araştırma Yöntemleri*, (Çev: Dinçay Köksal), Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- ÖZLEM, Doğan (1999); *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Küyerel Yayınları.
- ÖZÖNDER, M. Cihat (1988); “Sosyal / Kültürel İlimlerde Saha Araştırmalarının Ehemmiyeti”, *Erol Güngör İçin*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- SAYIN, Önal (1994); *Sosyolojiye Giriş*, İzmir: Üniversite Kitapları.
- SENCER, Muzaffer-Yakut IRMAK (1984); *Toplumbilimlerinde Yöntem*, İstanbul: Say Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Halil (1997); *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul: Güzem Yayınları.
- STRÖKER, Elisabeth (1990); *Bilim Kuramına Giriş*, (Çev: Doğan Özlem), İstanbul: Ara Yayınları.

- ŞEKER, Murat (1986); *İktisadi ve Sosyal Bilimlerde Yöntem ve Yaklaşım Sorunları*, Ankara: Değişim Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1995); *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1996); *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, İstanbul: Turan Yayıncılık.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2000); “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S:128, Ekim.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan (1975); *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- TÜZÜN, Sezgin (1982); “İbrahim Yasa”, *Türk Toplum Bilimcileri I*, (Ed. Emre Kongar), İstanbul: Remzi Kitabevi
- YILDIRIM, Ali-Hasan ŞİMŞEK; *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.